

УДК 376-056.313

DOI 10.32626/2413-2578.2024-23.26-33

**A. KONIECZNA,
I. BIAŁEK**

[https://orcid.org/ 0000-0003-3782-8373](https://orcid.org/0000-0003-3782-8373)

[https://orcid.org/ 0009-0005-4751-3641](https://orcid.org/0009-0005-4751-3641)

**WYZWANIA W KOMUNIKACJI MIĘDZY RODZICAMI A
DORASTAJĄCYMI DZIEĆMI Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIĄ
INTELEKTUALNĄ NA TEMAT SEKSUALNOŚCI I ZWIĄZKÓW
ORAZ SPOSOBY WSPIERANIA RODZICÓW PRZEZ
SPECJALISTÓW**

Contact : Ilona BIAŁEK, Szkoła Specjalna w Płocku, Polska;
Agnieszka KONIECZNA, Akademia Pedagogiki Specjalnej w Warszawie,
Polska.

KONIECZNA A., BIAŁEK I. Wyzwania w komunikacji między rodzicami a dorastającymi dziećmi z niepełnosprawnością intelektualną na temat seksualności i związków oraz sposoby wspierania rodziców przez specjalistów. Rodzice zazwyczaj pełnią rolę głównych edukatorów seksualnych dla swoich dzieci z niepełnosprawnością intelektualną, ponieważ mają świadomość, że poleganie wyłącznie na szkolnej edukacji seksualnej byłoby niewystarczające. Niepełnosprawne dzieci również preferują swoich rodziców jako źródło informacji na temat edukacji seksualnej. Badania wykazały liczne korzyści płynące z zaangażowania rodziców w edukację seksualną. Rodzice mogą zindywidualizować to, czego uczą, w oparciu o indywidualne osobowości swoich dzieci, wartości rodzinne i swoje przekonania. Mogą kontrolować czas i treść, a także prezentować tematy odpowiednie dla ich dzieci w danym czasie, wykorzystując różne strategie uczenia się. Mogą być także bardziej poinformowani w kwestiach ryzyka wykorzystywania seksualnego. I choć rozmowy rodziców z nastolatkami z niepełnosprawnością intelektualną na temat seksu i związków mogą odgrywać kluczową rolę w ograniczaniu ryzykownych zachowań dorastających dzieci, to jednak rodzice robią to rzadko i nieodpowiednio. Większość rodziców uważa, że są nieprzygotowani, mają ograniczoną wiedzę na temat tego, jak edukować dzieci, czują się niekomfortowo podczas przekazywania informacji i odpowiadania na pytania. Rodzice nie są również pewni tego, co ich dzieci wiedzą lub czy są gotowe do angażowania się w aktywność seksualną. Badania wykazały, że gdy rodzice otrzymali wskazówki, jak i o czym rozmawiać, ich poziom komfortu i pewność siebie wzrosły. Dlatego rodzice potrzebują wsparcia ze strony specjalistów, pedagogów specjalnych i

lekarzy, w opracowaniu skutecznych strategii rozmów z nastolatkami o seksie i związkach. W tym wystąpieniu przedstawione zostaną zarówno wyzwania, jakie stoją przed rodzicami, jak i podejścia, które mogą zwiększyć skuteczną komunikację rodzic-dziecko na temat seksualności.

Słowa kluczowe: relacje nastolatek-rodzic, komunikacja seksualna w rodzinie, rozwój nastolatków, niepełnosprawność intelektualna

Konieczna A., Bialek I. Challenges in communication between parents and adolescent children with intellectual disabilities about sexuality and relationships, and ways specialists can Support parents.

Parents usually act as the main sex educators for their children with intellectual disabilities, as they are aware that relying solely on school sex education would be insufficient. Children with disabilities also prefer their parents as a source of information on sex education. Studies have shown numerous benefits of parental involvement in sex education. Parents can individualize what they teach based on their children's individual personalities, family values and their beliefs. They can control the timing and content, and present topics that are appropriate for their children at the time, using different learning strategies. They can also be more informed about the risks of sexual abuse. And while parents' conversations with adolescents with intellectual disabilities about sex and relationships can play a key role in reducing adolescent risky behavior, parents do so infrequently and inappropriately. Most parents feel they are unprepared, have limited knowledge of how to educate their children, and feel uncomfortable giving information and answering questions. Parents are also unsure of what their children know or whether they are ready to engage in sexual activity. Studies have shown that when parents received guidance on how and what to talk about, their comfort level and confidence increased. That's why parents need support from professionals, special educators and doctors, in developing effective strategies for talking to their teens about sex and relationships. This talk will outline both the challenges parents face and approaches that can enhance effective parent-child communication about sexuality.

Key words: teenager-parent relations, sexual communication in the family, adolescent development, intellectual disability

Wprowadzenie

Wszyscy ludzie, w tym osoby z niepełnosprawnością intelektualną, mają prawo do ciągłej i dostosowanej do wieku edukacji seksualnej, aby rozwijać pozytywne postawy wobec swojej seksualności. Nie istnieje standardowy model edukacji seksualnej, który byłby odpowiedni dla wszystkich dzieci z zaburzeniami poznawczymi. Podobnie nie ma jednego, właściwego sposobu na rozmowę z dzieckiem o seksie i związkach.

Wielu rodziców staje przed poważnymi wyzwaniami związanymi z efektywną rozmową na tematy, które często sprawiają, że zarówno

nastolatki, jak i ich rodzice czują się niekomfortowo. Bariery w rozmowach rodziców z nastolatkami o seksie obejmują brak dokładnych informacji na temat zdrowia seksualnego, czy przekonanie, że ich nastolatki nie są gotowe do rozmowy o seksie lub angażowania się w aktywność seksualną.

W tym artykule ukazano, że odpowiednio zaprojektowane programy edukacyjne mogą zwiększyć skuteczną komunikację rodzic-dziecko na temat seksualności, mogą zwiększyć komfort tej komunikacji, a także zaangażowanie rodziców w edukację seksualną.

Przekazywanie wiedzy młodzieży z niepełnosprawnością intelektualną na temat seksualności przez rodziców

Prawo do otrzymywania kompleksowej edukacji seksualnej wynika z szeregu praw objętych ochroną, takich jak prawo do życia wolnego od przemocy i dyskryminacji, prawo do najwyższego osiągalnego poziomu ochrony zdrowia psychicznego i fizycznego, prawo do wolności wyrażania opinii, otrzymywania i przekazywania informacji, oraz prawo do wysokiej jakości edukacji wolnej od wykluczenia, w tym edukacji o prawach człowieka (Organizacja Narodów Zjednoczonych, 2006).

Edukacja seksualna, a zwłaszcza edukacja osób z niepełnosprawnością intelektualną jest dość trudnym, kontrowersyjnym i bardzo rzadko poruszonym tematem (Waszyńska, Buchnat, 2014, s. 43). Mnóstwo dyskusji związanych z tym obszarem ludzkiego życia dotyczy głównie różnic światopoglądowych, ideologicznych, a także lęków społecznych (Waszyńska, Buchnat, 2014, s. 43). Związane jest to z tym, że „tematyka seksualności człowieka łączy się ze sferą osobistych przekonań, moralnością, religią, a także systemem społecznych norm” (Waszyńska, Groth, Kowalczyk, 2013, s. 24, 165).

Rozmowy i przekazywanie wiedzy swoim dzieciom na tematy związane z seksualnością są wyzwaniem dla rodziców. Większość rodziców ma ogromny dylemat, kiedy takie rozmowy rozpocząć, jaki powinien być zakres i przyswajalność wiedzy, co trzeba przekazać dziecku, aby przygotować je do tej trudnej i odpowiedzialnej drogi, jaką jest własna seksualność (Waszyńska, Buchnat, 2016, s. 43). Zaobserwowano, że ci rodzice, u których w domach rodzinnych temat seksualności był tematem pomijanym, unikanym, sami będą mieli ogromne problemy z rozmowami dotyczącymi dojrzewania. Oprócz tego rodzice często wykazują brak wiedzy, odpowiedniego przygotowania, nieznajomości odpowiedniego słownictwa. Obawiają się także że poruszanie tematów dotyczących seksualności może zbyt szybko wzbudzić zainteresowanie i próby angażowania się w przygodne i ryzykowne kontakty seksualne swoich dzieci (Waszyńska, Buchnat, 2014, s. 104).

Bardzo szczególną i wyjątkową grupą są rodzice dzieci niepełnosprawnych intelektualnie. Ci rodzice na swojej drodze edukacyjnej i wychowawczej mają zdecydowanie więcej trosk i problemów, które

powodują mnóstwo dylematów i zachowań kontrolujących. Przekazanie wiedzy dziecku z NI może być utrudnione ze względu na ograniczone możliwości intelektualne i poznawcze. Rodzice młodzieży z niepełnosprawnością w wielu przypadkach nie do końca pogodzeni są z ograniczeniami swoich dzieci w różnych sferach życia tak bardzo że, świadomie pomijają temat dojrzewania, aby dodatkowo nie wzbudzać i nie zachęcać do podejmowania aktywności związanej z seksualnością.

W literaturze spotykamy kilka wskazówek, z jakich mogą skorzystać rodzice przygotowujący się do rozmów z dzieckiem z niepełnosprawnością intelektualną na temat edukacji seksualnej:

Przejrzystość wobec spraw seksualnych i osobista odpowiedzialność

Zadaniem rodzica, który najlepiej zna swoje dziecko, jest wycucie możliwości jego rozwoju i wrażliwości, tak aby zaplanować rozmowy na temat edukacji seksualnej w sposób nie wytwarzający lęków, obaw, poczucia winy; z drugiej strony należy zadbać też, aby rozmowy nie prowadziły do zbytnej fascynacji ludzką seksualnością.

Wzajemne zaufanie

Rodzic wykazujący postawę dojrzałego, mądrego i odpowiedzialnego traktowania spraw seksualnych zdobędzie zaufanie ze strony dziecka. Dzięki temu zachęci dziecko do otwartego poruszania spraw seksualnych. Zaufanie między rodzicem a dzieckiem jest niezbędne, aby mogła powstać trwała relacja, pozbawiona wstydu, strachu i lęku.

Kompetencja

Rozmowy na temat seksualności nie mogą odbywać się tylko na podstawie zdroworozsądkowej wiedzy rodziców, ale powinny opierać się na rzetelnej wiedzy i materiałach.

Wycucie i delikatność

Rodzic powinien dobrze wycuć, czego potrzebuje i jednocześnie czego oczekuje od niego dziecko. Wskazane jest także medyczne i biologiczne słownictwo.

Informacje proporcjonalne do etapu rozwoju

Rodzic podczas rozmów na temat seksualności powinien uwzględniać etap rozwoju dziecka. Rodzic nigdy nie powinien narzucać dzieciom żadnej informacji seksualnej, ale podążać za ich wrażliwością i potrzebami rozwojowymi. W indywidualnym wychowaniu seksualnym w rodzinie samo dziecko – najczęściej poprzez pytania – daje wyraźne sygnały, jakiej informacji potrzebuje na danym etapie rozwoju (Kijak, 2014).

Podstawy rodziców wobec seksualności swoich dzieci

Rodzice młodzieży z niepełnosprawnością intelektualną prezentują bardzo różnorodne postawy wobec seksualności swoich dzieci. Według Buchnat, Waszyńskiej (2016) i Kozakiewicza (1969) można wyodrębnić kilka grup rodziców:

1. Rodzice rygorystyczni i tradycjonalistyczni – nie dopuszczają do rozmów dotyczących dojrzewania, seksualności a wręcz karzą za jakiegokolwiek ich przejawy;
2. Rodzice liberalni i postępowi – traktują potrzeby seksualne jako normalne potrzeby fizjologiczne, szybko wprowadzają w domu edukację seksualną i traktują ją jako ważny aspekt;
3. Rodzice zdezorientowani i bezradni – pragną dobrze wychowywać swoje dzieci, jednak brakuje im odwagi, wiedzy i chęci do podjęcia tematów związanych z edukacją seksualną, całość przekazania wiedzy oddają szkole, nauczycielom, edukatorom itp.
4. Rodzice pasywni wychowawczo – nie zajmują się wychowaniem, przekazywaniem wiedzy, są całkowicie bierni;
5. Rodzice świadomie wychowujący seksualnie – przywiązują dużą wagę do edukacji seksualnej, ale także do jakości przekazywanej wiedzy.

W literaturze i badaniach możemy znaleźć także inne podziały typów postaw rodzicielskich. Środowiska rodzinne ze względu na edukację seksualną można podzielić na: idealne, wystarczająco dobre, nieuchwytnie, przyzwalające, uwodzące i jawnie seksualizujące (Brassard, Germain, Hart, 1987; za: Waszyńska, Buchnat, 2016, s. 107). Maria Beisert (2004) wskazała na inny podział rodziców: akceptujący, niezaburzający, próżni, nadmiernie pozwalający, zaprzeczający, bezradni. Modele są powiązane ze stylami wychowawczymi i rodzinnymi panującymi w domu. Przeprowadzone badania wykazały, że najbardziej popularne wśród rodziców młodzieży z niepełnosprawnością intelektualną są modele: rygorystyczny i model milczenia Waszyńska, Buchnat, 2016, s. 108; za: Kijak, 2014). Charakteryzują się bezwzględny tabu, milczeniem i brakiem podejmowania jakiegokolwiek dyskusji na tematy związane z seksualnością i dojrzewaniem. Według Izabeli Fornalik (2007, s. 158-163; za: Waszyńska, Buchnat, 2014, s. 117), rodzice popełniają „błąd opóźnienia”, ponieważ zbyt późno decydują się na przekazywanie niezbędnej wiedzy, często już po wystąpieniu konkretnych przejawów fazy rozwojowej dzieci

Edukacja seksualna realizowana w domach rodzinnych - w świetle badań

Ogromny lęk rodziców dzieci i młodzieży z niepełnosprawnością intelektualną przed podjęciem tematów dotyczących seksualności wynika przede wszystkim z braku wiedzy na temat poradnictwa i wspierania psychoseksualnego. Rodzice często zostają sami ze swoimi problemami, dylematami i troskami (Waszyńska, Buchnat, 2016, s. 108). Według badań Marzeny Buchnat i Katarzyny Waszyńskiej (2016) przeprowadzonych na trzydziestoosobowej grupie rodziców dzieci z lekką niepełnosprawnością intelektualną stwierdzono, że połowa z nich deklaruje brak odpowiedniej wiedzy oraz umiejętności przekazywania, a połowa twierdzi, że posiada

wystarczającą wiedzę, aby takie rozmowy przeprowadzać. Rodzice ci poszukują wiedzy na temat seksualności i dojrzewania swoich dzieci głównie w Internecie (30%), telewizji (ok 24%), książkach (ok 17%). Żaden z badanych rodziców nie zgłosił, że wziął udziału w specjalistycznym szkoleniu przygotowującym do rozmowy z dzieckiem.

Na pytanie „Kto powinien zdaniem rodziców rozmawiać z dzieckiem/młodzieżą na temat dojrzewania i jego następstw”, zdecydowana większość badanych wskazała na osoby profesjonalnie do tego przygotowane: nauczycieli, edukatorów, wychowawców, psychologów oraz na siebie jako głównych i najbliższych członków rodziny. Rodzice twierdzili, że jednym z najwcześniej poruszanych tematów z zakresu edukacji seksualnej, bo z dziećmi w wieku 6-9 lat, to temat higieny oraz zasadniczych różnic między dziewczynami i chłopcami. Kolejnym etapem rozmów są zmiany zachodzące w ciele w czasie okresu adolescencji. W tym wypadku rodzice często zwracają uwagę na temat miesiączki i ciąży u dziewczynek oraz masturbacji u chłopców. W końcu pojawia się temat związków, miłości, rozmnażania antykoncepcji i chorób przenoszonych drogą płciową. Z najstarszymi dziećmi omawiany jest temat wykorzystania seksualnego i ryzykownych kontaktów seksualnych podejmowanych przez młodzież z NI (Waszyńska, Buchnat, 2014).

Z badań przeprowadzonych przez Buchnat i Waszyńską (2016) wynika, że rodzice powinni przekazywać treści związane z edukacją seksualną z dużo większym wyprzedzeniem, zanim pojawią się nowe doświadczenia. Niepełnosprawny intelektualnie młody człowiek bardzo często ma problemy z przyswojeniem i zrozumieniem nowej wiedzy, problemów, doświadczeń, dlatego musi mieć czas, aby to wszystko zrozumieć i poradzić sobie w nowej nieznanej dla niego sytuacji (Waszyńska, Buchnat, 2016, s.117). Rodzice również zbyt późno poruszają ważne dla nastolatka tematy takie, jak np. ciąża, masturbacja, antykoncepcja czy choroby przenoszone drogą płciową. Niestety taka sytuacja bardzo utrudnia rozwój psychoseksualny młodzieży z niepełnosprawnością intelektualną. Nastolatek może mieć problem ze zrozumieniem swojej dojrzałości i co za tym idzie przeżywać negatywne emocje takie, jak lęk, zdezorientowanie, wstyd.

Jak wynika z badań, szczególnie wstydliwym tematem i wyjątkowo rzadko poruszanym w domach rodzinnych jest temat masturbacji (Waszyńska, Buchnat, 2016, s. 118). Wynika to głównie z bardzo niskiej wyrozumiałości członków rodziny i nie akceptowalności tej formy rozładowania napięcia seksualnego. Nie każdy nastolatek z niepełnosprawnością ma dostęp do Internetu, książek, telewizji, dlatego jeśli rodzic nie przekaze odpowiedniej wiedzy na temat seksualności, ten sposób radzenia sobie z seksualnością będzie dla młodego człowieka całkowicie niezrozumiały. Brak rzetelnie przeprowadzonej edukacji może doprowadzić

młodego człowieka do frustracji, lęku, angażowania się w przygodne relacje seksualne, eksponowania zachowań seksualnych w miejscach publicznych.

Według Andrzeja Giryńskiego i Patrycji Jurkiewicz (2013, s. 247) rodzice z braku dostatecznej wiedzy i umiejętności rozmowy przekazują inicjatywę nauczycielom i wychowawcom. Jednak to rodzice są pierwszym wzorem i nauczycielem swojego dziecka i to ich zaangażowanie jest najbardziej istotne (Waszyńska, Buchnat, 2016). Ważne jest aby rodzice nie czuli się w takiej sytuacji osamotnieni i w każdej chwili mogli skorzystać z fachowej pomocy.

Wspieranie rodziców w edukacji seksualnej ich niepełnosprawnych dzieci - zalecenia dla specjalistów

Z badań wynika, iż niezbędna jest fachowa pomoc, motywowanie rodziców do podjęcia tych rozmów oraz pełne zrozumienie dla ich lęków oraz troski o seksualność swojego dziecka (Waszyńska, Buchnat, 2016).

Rodzice potrzebują strategii i taktyk komunikacyjnych, aby inicjować rozmowy i wpływać na swoje dziecko podczas nieformalnej edukacji w domu i w społeczności (Frank i Sandman, 2019, 2021). Jednak przegląd literatury wskazuje, że wśród rodziców dzieci z niepełnosprawnością zostały przeprowadzone nieliczne badania dotyczące interwencji ukierunkowanych na zwiększenie komunikacji między rodzicami a dziećmi na temat seksualności. Badacze zidentyfikowali zaledwie 9 publikacji opisujących takie interwencje edukacyjne (André i in., 2024).

Programy edukacyjne przygotowujące rodziców i rodziny do edukacji seksualnej mają kilka wspólnych tematów i oczekiwanych efektów: mówienie tym samym językiem, zmniejszenie ilości tematów tabu i stereotypów, zwiększanie pewności siebie (André i in., 2024; Clatos i Asare, 2020).

Wyniki badań pokazały, że interwencje były skuteczne w promowaniu pozytywnych zmian w poczuciu własnej skuteczności, przyczyniły się do zwiększenia wiedzy na temat seksualności, poprawiły jakość i częstotliwość komunikacji na temat seksualności w kontekście rodzinnym (André i in., 2024; Clatos i Asare, 2020). Interwencje w zakresie edukacji seksualnej dla rodziców dzieci z niepełnosprawnością przyczyniły się również do zmiany przekonań i postaw rodziców na temat seksualności i niepełnosprawności. Ponadto uzyskano poprawę umiejętności komunikacyjnych rodziców, poziom komfortu w trakcie rozmów z dzieckiem oraz wzrost poczucia własnej skuteczności w edukowaniu swoich dzieci w zakresie edukacji seksualnej (Clatos i Asare, 2020).

Bibliografia

1. André, T. G., Machado-Kayzuka, G. C., Quinava, S. C., Barbosa, N.G., Alvarenga, M. R. M., Fontoura-Junior, E. E., de Lucca, M., Valdez-Montero, C., Gil-Llario, M. D., & Nascimento, L. C. (2024). Educational

interventions on sexuality for parents of children and adolescents with intellectual disabilities: An integrative review. *Sexuality and Disability*. <https://doi.org/10.1007/s11195-023-09825-8>; 2. **Beisert M.** (1991) , Seks twojego dziecka , K. Domke, Poznań Buchnat, M., & Waszyńska, K. (2018). Oczekiwania rodziców wobec edukacji seksualnej dzieci i młodzieży z lekką niepełnosprawnością intelektualną. *Interdyscyplinarne Konteksty Pedagogiki Specjalnej*, (13), 103–123.; 3. **Clatos, K., & Asare, M.** (2020). Sexuality education intervention for parents of children with disabilities: A pilot training program. *American Journal of Health Studies*, 31(3), 151-162.; 4. **Fader Wilkenfeld, B., & Ballan, M. S.** (2011). Educators' attitudes and beliefs towards the sexuality of individuals with developmental disabilities. *Sexuality and Disability*, 29(4), 351-361.; 5. **Fornalik I,** (2012) Edukacja seksualna osób z niepełnosprawnością intelektualną. W poszukiwaniu właściwego modelu , (w) Przemiany seksualności w społeczeństwie współczesnym . Teoria i rzeczywistość , red. Z. Lew-Starowicz, K. Waszyńska , Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań ; 6. **Frank, K., & Sandman, L.** (2019). Supporting parents as sexuality educators for individuals with intellectual disability: The development of the Home B.A.S.E Curriculum. *Sexuality and Disability*, 37(3), 329–337.; 7. **Frank, K., & Sandman, L.** (2021). Parents as primary sexuality educators for adolescents and adults with Down Syndrome: A mixed methods examination of the Home B.A.S.E for intellectual disabilities workshop. *American Journal of Sexuality Education*, 16(3), 283–302.; 8. **Giryński A.** (2005) Edukacja seksualna osób niepełnosprawnych intelektualnie w świetle opinii rodziców i nauczycieli (w) Seksualność osób z niepełnosprawnością intelektualną , uwolnienie od schematów i uprzedzeń , red. J.Głodkowska, A. Giryński , Wydawnictwo Naukowe APS; 9. **Jurkiewicz P.** (2013) , Rodzice wobec seksualności osób z niepełnosprawnością intelektualną (w) Seksualność – Niepełnosprawność – Rzeczywistość , współczesne konteksty badawcze w problematyce seksualności człowieka z niepełnosprawnością , red. R. Kijak; 10. **Kijak R.** (2014) Seksualność człowieka z niepełnosprawnością intelektualną a rodzina. PZWL Wydawnictwo Lekarskie; 11. **Konwencja ONZ o Prawach Osób Niepełnosprawnych** (2006), Nowy York :ONZ Konwencja ONZ o Prawach Osób Niepełnosprawnych Dz.U. z dnia 25 października 2012 , poz 1169; 12. **Waszyńska K., Groth J., Kowalczyk R.** (2013) Kontrowersje wokół współczesnej edukacji seksualnej. Teoria i (nie) rzeczywistość. *Studia edukacyjne* 2013; 24: 165.

Авторський внесок : А. Konieczna – 50% I. Białek – 50%.

Стаття отримана 27.03.2024 р.